

Agrarian capitalism in the preindustrial Low Countries: local, regional and global dimensions. (Vrijdag 16 juni 2023. IISG in Amsterdam, NW Posthumus Instituut). Verslag van een colloquium
Anton Schuurman (Wageningen University), 2023.

Erg rijk bedeed is op dit moment de studie van de Middeleeuwen en de Vroegmoderne Tijd in Nederland niet. En al zeker niet die naar landbouw en platteland in deze periodes. De organisatoren Bram Hilken (Erasmus Universiteit) en Sam Miske (VU) van de conferentie over agrarisch kapitalisme in de Nederlanden mogen dus bij voorbaat al gefeliciteerd worden met hun initiatief waarmee ze een groot aantal, jonge onderzoekers bijeen hebben gebracht.

Verslag van de presentaties

Piet van Cruyningen (Wageningen Universiteit)

legde in zijn bijdrage de nadruk op de aanwezigheid van grootschalige commerciële landbouw die via de markten voor kapitaal, arbeid en land toegang had tot de productiefactoren. Dragere van deze kapitalistische landbouw waren zowel stedelijke elites als boeren zelf. In Holland, met zijn nadruk op veehouderij, zag hij wel commerciële bedrijven die ook nog eens groeiden, maar waar weinig loonarbeid werd gebruikt. In Engeland zag hij in de Fenlands eveneens een commerciële landbouw, zonder dat deze kapitalistisch was. De waarde van het begrip agrarisch kapitalisme ligt voor hem in dat het helpt het proces van overgang naar grootschalige landbouwbedrijven, de snelheid waarmee en de mate waarin dat plaats heeft gevonden, te analyseren.

De tweede spreker Arnoud Jensen (Universiteit van Antwerpen)

stelde het verband tussen het voorkomen van korte termijnpachten en de zorg voor de vruchtbaarheid van de bodem ter discussie, zoals dat bijvoorbeeld was gelegd in het in 2021 verschenen rapport *Soil as natural capital* van Richard Bardgett en Joke van Wenssum. De korte termijncontracten, vaak gezien als teken van agrarisch kapitalisme, leiden tot het streven naar kortetermijnwinst en dus tot uitputting van de bodem. Jensen liet zien dat ook een andere redenering mogelijk was gebaseerd op de notie van ecologisch rentmeesterschap waarbij zowel de pachters als de verpachters baat hadden. De pachters omdat de bodem hun kapitaal was, de verpachters omdat als ze het land opnieuw wilde verpachten, het juist niet te zeer verslechterd mocht zijn. Hoe belangrijk zij dit vonden, bleekt uit de pachtcontracten die hij bestudeerde. Hierin stonden allerlei bepalingen die gericht waren op het behoud van de bodem. Weliswaar erkende hij dat commodificatie van de grond, de afwezigheid van pachters en de afname van

zelfvoorzienende landbouw omstandigheden waren die het ecologisch rentmeesterschap konden en deden ondermijnen, maar een automatisch verband tussen korte termijncontracten en bodemverslechtering was er niet.

Jim van der Meulen (Rijksuniversiteit Gent)

is een naast zijn onderzoek naar grootgrondbezitters een nevenonderzoek begonnen naar het regelen van jachtrechten en bevissing. In het gebied dat hij bestudeert, de Veluwe, kwamen deze vooral terecht bij de adel. Deze maakte er eerder een status gebruik van dan een financieel gebruik. Het verwerven van de rechten bleek ook een onderdeel te zijn van de competitie met nieuwkomers. Met andere woorden: er vonden machtsverschuivingen plaats, en daarin werden de adellijke privileges, die nu te koop waren, gebruikt.

Reinder Klinkhamer (Rijksuniversiteit Gent)

probeert een model te maken om vast te stellen of een regio meer een peasanteske samenleving is geweest of een agrarisch kapitalistische. Variabelen die hij daarin bestudeert zijn betrokkenheid op de markt, de schaal van de bedrijven, de mate van specialisatie, het gebruik van loonarbeid en of er in de desbetreffende regio sprake is van duurzame economische groei. Hij paste zijn model toe op de regio's Culemborg en het land van Bergh (Gelderse Liemers) in de late Middeleeuwen. Zijn bevindingen gaven hem aanleiding de eerste meer in de agrarisch kapitalistische, de tweede in de peasanteske hoek te plaatsen.

Harm Zwarts (Rijksuniversiteit Groningen) sprak over zijn onderzoek naar het bezit van hervormde diaconieën.

Belegden zij in land, in aandelen? En als in aandelen: in wat voor – de Republiek, provinciale, lokale? Hij zag in de achttiende eeuw een duidelijk verschil tussen wat er in Holland gebeurde en in de rest van de Republiek. De diaconieën uit Holland investeerden vooral in financiële producten; de landprovincies in land, en als ze in geldproducten investeerden vaak in lokale en informele leningen. Een opvallende conclusie van zijn onderzoek was ook dat financiële producten heel lang konden renderen.

Als laatste sprak Sam Miske over de kolonisatie van de Banda eilanden.

Daar kwam heel veel bij elkaar: handelskapitalisme dat iets goedkoop probeert te kopen en duur te verkopen; kolonialisme in zijn meest duistere variant – Banda-eilanden werden veroverd en de bevolking vermoord, verbannen of tot slaaf gemaakt; en de VOC vestigde een monopolie op kruidnagels, en creëerde plantages waarbij de kennis van de tot slaafgemaakten essentieel was voor de productie. Dat de productie van kruidnagels in de achttiende eeuw terugliep, deed de VOC niet – men had immers toch een monopolie.

De gepresenteerde studies getuigden van een krachtig bestaan van de studie van landbouw en platteland en probeerden door hun focus op de context van agrarisch kapitalisme een bijdrage te leveren aan beter inzicht erin. Zoals uit deze samenvatting blijkt, was het voor de een een waardevoller begrip dan voor de ander.

Om verder te lezen

Voor diegenen die meer willen weten van veranderingen in en verschillen tussen landbouwbeoefening en de structurele oorzaken erachter, blijft de CORN-bundel van Peter Hoppenbrouwers en Jan Luiten van Zanden uit 2001 getiteld *Peasants into farmers? The transformation of rural economy and society in the Low Countries (middle ages-19th century) in light of the Brenner debate* een belangrijk uitgangspunt. Daarin staat ook een artikel van Jan de Vries die nogmaals opkomt voor zijn specialisatie-model als verklaringsgrond voor een commerciëlere en grootschaliger landbouw. Een model dat expliciet de steden en consumptie betreft in de verklaring en bovendien uitgaat van de agency van huishoudens tegenover het meer op uitbuiting en machtsverhoudingen gerichte model van Brenner, en het structurele Malthusiaanse model van de eerste Wageningse school. Belangrijk zijn ook de studies van Erik Thoen en Tim Soens die via het begrip sociaal agro-systeem geprobeerd hebben meer inzicht te krijgen in de ontwikkeling van en verschillen in de landbouw van België.

Verder wil ik nog wijzen op het artikel van Jan Bieleman in de BMGN uit 1990 getiteld *De verscheidenheid van de landbouw op de Nederlandse zandgronden tijdens 'de lange zestiende eeuw*. Hierin legt hij deze verscheidenheid uit op basis van geografische omstandigheden, marktomstandigheden en Von Thunianse ringen rond (verschuivende) economische brandpunten. Bas van Bavel doet in zijn boek *Manors and markets. Economy and society in the Low Countries, 500-1600* uit 2001 iets soortgelijks, maar legt meer nadruk op regionale verschuivingen in de tijd, op machtsverhoudingen en, steunend op de econoom Mancur Olson, polarisatie en verstarring. Bruce Campbell spreekt in zijn boek uit 2016 *The Great Transition. Climate, Disease and Society in the Late Medieval World* in feite ook landbouwveranderingen aan. Hij brengt de discussie verder en maakt hem eigentijdser door veel nadrukkelijker ecologische omstandigheden en klimaat, alsmede de mondiale verbindingen en afhankelijkheden erbij te betrekken. Tenslotte noem ik hier nog

Niek Koning die met zijn dissertatie uit 1994 getiteld *The failure of agrarian capitalism. Agrarian politics in the United Kingdom, Germany, the Netherlands and the United States, 1846-1919* analyseert hoe onder de nieuwe productieverhoudingen het landbouw-grootbedrijf het verliest van het

gezinsbedrijf. In zijn recentere *Food Security, Agricultural Policies and Economic Growth. Long-term Dynamics in the Past, Present and Future* uit 2017, probeert hij een analyse kader te scheppen voor de langere termijn en wereldwijd. Essentieel voor hem is dat het gebruik van fossiele brandstoffen zowel de productie- als de marktomstandigheden fundamenteel hebben gewijzigd waardoor marktregulering en overheidsingrijpen in de landbouwproductie essentieel zijn geworden.

Alle hier genoemde titels zijn aanwezig in de UB van Wageningen University, en ook in die van de meeste andere universiteitsbibliotheken.